

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ВОЈНИХ ФУНКЦИЈА AQUILIFER, DECURIO COHORTIS И EQUES НА ТЕРИТОРИЈИ СРБИЈЕ

Радмила Зотовић

Археолошки институт, Београд

Апстракт: Иако римске војне функције *aquilifer*, *decurio cohortis* и *eques* нису биле истио̄ војно̄ ран̄га, њихови носиоци уживали су велики ӯглед, а добијали су и мо̄гућно̄с̄ӣ даље̄ друш̄твено̄ на̄предова̄ња. Носиоци функције орлоноше (*aquilifer*), по̄вр̄ћени налазима из Бео̄града, Кос̄толаца и Пожаревца, уживали су збо̄ значајне улоге у религијском живо̄у ле̄џије велики ӯглед у војсци. Носиоци функције декурион кохор̄те (*decurio cohortis*), по̄вр̄ћени у Равни код Књажевца, Градини на Јелици код Чачка, у Беле̄џишу и Доњим Пе̄тровцима, добијањем функције ист̄овремено су с̄ӣцали и римско право гра̄анс̄ӣва. Вӣезови (*eques*) су имали значајну улогу како у војном, тако и у цивилном живо̄у; по̄вр̄ћени су у Бео̄граду, Коловратӣу, Кос̄толцу, Рит̄у, Равни, Смедереву, Рацариши, Кожељу, Сремској Мӣшовици, Илоку (?), Белој Цркви и Пе̄троварадину.

Кључне речи: римска војска, *aquilifer*, *decurio cohortis*, *eques*, е̄пиграфски извори, муниципална археолошка локација.

Живот војске у периоду римске доминације на територији Србије још увек није познат у свим својим аспектима. Претежно знамо распоред и кретање војних јединица на одређеним територијама, као и покретни археолошки материјал, али значај и однос војно-оперативног карактера и угледа одређених звања, однос војске и градске управе, као и укључивање војних јединица у градски живот и муниципалну управу, још увек нису довољно расветљени. Покушаћемо да разматрањем функција *aquilifer*, *decurio cohortis* и *eques* унесемо нешто више светла у ову проблематику.

Без обзира на ранг одређених војних функција, а самим тим и одређених друштвених привилегија које су оне пружале, мора се посебно обратити пажња и на углед појединих звања. Тако се у рангу веома угледних звања налазила функција *aquilifer* (орлоноша). Епиграфски извори код нас бележе три вршиоца ове дужности. То су:¹

¹ Након натписа наведени су (осим тамо где нису познати); врста налаза; место налаза; литература; и датовање са референцом.

1. *L. Calpur(nio) Terti(o) vet(erano) ex aqul(ifero) leg(ionis) III Fl(aviae) f(elicis)*; надгробни споменик; Београд; (*CIL* III:1663; Mirković and Dušanić 1976: 63, n. 33).
2. *Cassius Gemelus aq(uilifer)*; вотивни споменик – *ИОМ*; Пожаревац; (Vulić 1931: 127, n. 310; Mirković 1986: 71–72, n. 23).
3. *M. Aurel(io) Dizzoni aquilifero leg(ionis) VII Cl(audiae)*; надгробни споменик; Костолац; (Vulić 1909b: 121, n. 32; *idem* 1909a: *Weibl.* 157, n. 21; Mirković 1986: 135–136, n. 119).

Неки аутори (e.g. Speidel 1976: 145) чак претпостављају да је функција орлоноше била толико угледна да су се у њу могле бирати само особе на крају војне службе, тј. они који су се дуготрајном службом истакли не само личним способностима, већ и угледом. Ово последње је било од пресудног значаја јер су орлоноше имале значајну улогу у религијском животу легије. Они су, чувањем орла, „чували” и достојанство легије, што је за остале војнике имало како психолошки, тако и тактички значај у војним операцијама. Орлови су као симболи божанстава чувани у посебним капелама у војним логорима, одакле су се, осим у време похода, износили још једино у веселим гозбеним данима религијског ритуала „обожавања орла” када су, између осталог, у посебном обредном ритуалу били и помазивани. Стога су орлоноше биле до те мере поштоване да су чак по пензионисању могле бити поверене својим друговима ветеранима (Speidel 1976: 142). Натпис из Београда, на коме се помиње извесни *L. Calpurnio Tertio*, сигурно да потврђује велики углед ове функције јер се на његовом надгробном споменику даје, осим функције *veteranus*, и функција *ex aquilifero* – којој су сигурно пре краја службе морале претходити и друге функције нижег ранга или мањег угледа. Иначе, функција *aquilifer* је у смислу висине војног ранга заузима исто место као функција *cornicularius praesidis* (Domaszewski 1967: 41).

Друга функција, која није спадала у функције високог војног ранга, али је давала одређене друштвене привилегије и углед, била је функција *decurio cohortis* (декурион кохорте). До сада је на епиграфским споменицима у Србији забележено седам носилаца ове функције:

1. *T. Statius Crispinus decurio equestris coh(ortis) II Delmatarum*; вотивни споменик – *Diana*; Градина (планина Јелица код Чачка); (*CIL* III:8335 [= 6320]); Vulić 1941-1948: 265; Васић 1986: 28).
2. *Aur(elio) Hermogeni dec(urioni) coh(ortis)*; надгробни споменик; Равна; (Šašel and Šašel 1978: 54–55, n. 571; Petrović 1995: 92–93, n. 44).
3. *T. Fl(avius) Maximus vet(eranus) ex dec(urione) coh(ortis) II Aur(eliae) Dar(danorum)*; надгробни споменик; Равна; Vulić 1909b: 154, n. 83, 84; *idem* 1909a: *Weibl.* 177, n. 40, 178, n. 41; Petrović 1995: 93–94, n. 45; Šašel and Šašel 1986: 34, n. 1300).

4. *T. Iul(ius) Saturnin(us) vet(eranus) ex dec(urione) coh(ortis) II Aur(eliae) Dar(danorum)*; надгробни споменик; Равна; (Vulić 1941-1948: 85, n. 182; Petrović 1995: 95, n. 46; Šašel and Šašel 1986: 35, n. 1303).
5. *Ael(ius) Rusticus d(ecurio) d(implarius ?) coh(ortis) II Aur(eliae) Dard(anorum)*; надгробни споменик; Равна; (Petrović 1991: 63–69; *idem* 1995: 95–96, n. 47).
6. *Cogitatus de[c(urio)] al(ae) P(annoniorum)*; вотивни споменик; Белегиш; (Brunšmid 1906-1907: 106–107, n. 224; Dautova Ruševljan 1983: 30, n. 216; Душанић 1995: 39, n. 13); II v. (Dautova Ruševljan 1983: 30).
7. *Ulp(ius) Flaus vet(eranus) ex dec(urione)*; вотивни споменик – *ИОМ*; Доњи Петровци; (*CIL* III:3221; Brunšmid and Kubitschek 1880: 114; Brunšmid 1910-1911: 119–120, n. 741; Dautova Ruševljan 1983: 21, n. 102; Душанић 1995: 44, n. 7); II v. (Dautova Ruševljan 1983: 21).

Функција *decurio cohortis* спадала је у тзв. функције *auxilia*, односно функције помоћних војних јединица. *Decurio cohortis* је по висини војног ранга стајао изнад ранга функције *beneficiarius consularis* и *beneficiarius procuratoris*, а испод ранга *decurio alae*. Зна се да функција *decurio cohortis* води порекло још из доба Републике, када је била успостављена ради организовања тактичког јединства војних јединица. Већ у периоду раног Царства основни смисао јој се огледао у повећању офанзивног дејства војних јединица. Управо зато се и прва претпоставка у напредовању у овај чин састојала у испробавању војних заповести и способности наређивања (Alföldy 1967: 9–10). Од времена цара Хадријана функција *decurio cohortis* добија све већи значај у смислу чувања заштитних линија војних положаја и у њу се бира све више тзв. „провинцијалаца”, тј. особа неиталског порекла (Domaszewski 1967: 57). Изгледа да је управо тада ова функција и добила на значају и друштвеном угледу, јер је омогућавала појединцу добијање права римског грађанства, уколико га пре тога већ није имао. Наиме, из ранга обичних војника могло се напредовати и до ранга декуриона (војног), при чему се, уколико се то дешавало пре 212. г. аутоматски, по сили закона, са вишим чином декуриона добијало и право римског грађанства. Седам декуриона са наше листе, од којих су четири из Равне код Књажевца, један са Градине на планини Јелици код Чачка и по један из Белегиша и Доњих Петроваца, имало је, дакле, пуно право грађанства, што им је омогућавало даље социјално напредовање и стицање друштвених привилегија.

У врло угледну и утицајну друштвену групу спадао је и витешки сталез, у оквиру кога је постојала подела на „цивилне витезове” (*equo publico, eques Romanus*) и „војне витезове” (*militis, centurione, primopilo*). Листа витезова, укупно седамнаест, војних и цивилних,² са подручја данашње Србије изгледа овако:

1. *Iul(io) Victorino eq(uiti) R(omano)*; саркофаг; Београд; (*CIL* III:8156; Гарашанин 1954: 79; Mirković and Dušanić 1976: 59, n. 27).
2. *T. Aur(elius) Saturninus eq(ues) R(omanus)*; вотивни споменик – *D(iana) A(ugustae) S(acrum) ... Dea virago Delia*; Коловрат; (*CIL* III:8298; Mirković 1975: 105).
3. *L. Aemilius L. f(ilius) Fab(ia) Flaus Bracana eq(ues) leg(ionis) III F(laviae) f(elicis)*; надгробни споменик; Костолац; (Mirković 1986: 118, n. 87).
4. *P. Publius Fabia Constas (!) Brixia (!) e[q(ues)?] leg(ionis) III F(laviae) f(elicis)*; надгробни споменик; Рит (Пожаревац); (Mirković 1986: 118–119, n. 88).
5. *P. Ael(ius) Vitalis eq(ues) pol(lio) c(astris) coh(ors) VI*; надгробни споменик; Костолац; (Вулић и Премерштајн 1900: 17–18, n. 6; Vulić and Premerstein 1900: Beibl. 110–116; Vulić, Ladek and Premerstein 1901: Beibl. 81–97, n. 3; Вулић, Ладек и Премерштајн 1903: 47–54, n. 3; Mirković 1986: 92 ff., n. 53).
6. ... *eq(ues) R(emesiana ?)*; Костолац; литература иста као у претходном случају.
7. *Tarsa[ti]c[es]is eq(ues) coh(ortis) I [Thrac(um)] Syr(iacae) tur(ma) Longi*; надгробни споменик; Равна; (*CIL* III:14579; Vulić and Premerstein 1900: Beibl. 141, n. 42; Вулић и Премерштајн 1900: 32, n. 42; Petrović 1975: n. 138; *idem* 1995: 88–89, n. 37; Šašel and Šašel 1986: 37–38, n. 1315); крај I в. (Вулић и Премерштајн 1900: 32)
8. *Tib. Cl(audius) Marcellinus eq(ues) R(omanus)*; Смедерево; (*CIL* III: 8113; Vulić, Ladek and Premerstein 1901: Beibl. 133; Mirković 1986: 103–104, n. 60); 247 г. (*loc. cit.*).
9. [...]*nisi Fuscus eq(ues) ala Gal<l>ica*; Raciaria; (Petrović 1975: 143, n. 43, T. 15); крај I в. (*loc. cit.*)
10. *P. M[a]ius Cleme[n]tinus eq(ues) Romanus*; надгробни споменик; Кожељ (Равна); (Вулић и Премерштајн 1900: 35, n. 48).
11. *Aurel(ius) Marcus eq(ues) Ro[m(anus)]*; надгробни споменик; Равна; (Petrović 1995: 91–92, n. 42).
12. *L. Vecilius C. f(ilius) Lemon(ia) Modestus equo pub(lico) de quinq(ue) dec(uriis) seviri aed(ilis) duovir iure dic(undo) colon(iae) Hispellatium quaestor II augur praef(ectus) fabr(um) trib(unus) mil(itum) leg(ionis) VI Ferr(atae) in Syr(iacae) in Moesia eq(uitatae) co(hors) I Thrac(um) Syr(iacae) praef(ecto) suo*; почасна база; Равна; (*CIL* III:8216; Вулић и Премерштајн 1900: 21; Vulić and Premerstein 1900: Beibl. 21, n. 39; Vulić 1909b: 160; *idem* 1941–1948: 89, n. 189; Petrović 1975: 138, n. 31; *idem* 1995: 76–77, n. 23).

² Иако се рад односи на војне функције, овде дајемо листу и војних и цивилних витезова, и то из два разлога. Први је што се некада услед оштећености споменика и непотпуног текста не може поуздано знати да ли се ради о војном или цивилном витезу, као нпр. у случају под редним бројем 6, из Костолаца. Други разлог је што је анализа односа бројности војних витезова према укупном броју свих витезова, од значаја за анализу моћи муниципалне аристократије конкретне области.

13. *P. Ael(io) Respecto eq(uiti) R(omano) a milit(iis)*; саркофаг; Сремска Митровица; (*CIL* III:3240; Mirković 1971: 69–70, n. 31).
14. *M. Q. Val(erii) Severiani equ(iti) coh(ortis) III pretorae*; надгробни споменик; Илок (?); (*CIL* III:3265; Pinterović 1958: 29–31; Cermanović-Kuzmanović 1965: 100, n. 21; Mirković 1971: 83–84, n. 87; Dautova Ruševljan 1983: n. 169; Душанић 1995: 38, n. 2; период после Севера (Mirković 1971: 83–84).
15. *Dases Dasmeni f. Cornac ex equite coh. II Hisp. in Illyrico*; војничка диплома; Бела Црква; (Душанић 1995: 46, n. 1).
16. *Iuli f(ilius) Derini [equitis ? ala]e II Pannon(iorum)*; надгробни споменик; Сремска Митровица; (*CIL* III:10223; Brunšmid 1908-1909: 253, n. 429; Mirković 1971: 72–73, n. 38, pl. 7/2); I в. или III в. (*loc. cit.*).
17. *Victu(riae sic) vatern(ius) Cas(s)ianu(s) eq(ues) t(urmae) E()*; Петроварадин; (Симољевић 1955: 165; Šašel and Šašel 1963: 101, n. 282).

Функција војног витеза била је високог војног ранга и у том смислу једнака са функцијом *beneficiarius tribunus*. Интересантно је уочити да је на подручју Римског царства више од половине војних витезова имало директног контакта са муниципалним животом. Тако, статистички подаци рађени за обе провинције Паноније, обе провинције Мезије и Дакију, показују да је од укупног броја војних витезова чак 76,1% било у градској управи (Mrozewicz 1992: 216–217). У западним провинцијама Царства војни витезови били су бројнији од цивилних, што, укупно узевши, важи и за нашу територију: на подручју Војводине, сви витезови на листи су војни, а на подручју уже Србије, од 11 витезова, 5 чине војни. Њихово укључивање у муниципални живот није извесно. У сваком случају, на основу бројног стања витезова, а нарочито цивилних, може се закључити да на овој територији није постојао довољно интензиван фактор урбанизације и изградње аристократског слоја друштва, будући да се моћ муниципалне аристократије једне провинције, или једне области, и њено значење у скали целе Римске империје, може установити управо преко броја лица којима је даван већи чин витешког или пак сенаторског ранга (Mrozewicz 1992: 215).

На овом месту можемо се дотаћи и односа војних лица у цивилним функцијама. Тако налазимо три ветерана из Београда и Пожаревца, који су по војној служби ступили у цивилну као декуриони (Mirković and Dušanić 1976: 52–53, n. 16; Mirković 1986: 130–131, n. 110, 200, n. 308). Такође, у једном случају имамо пример успона од војне каријере до витешког сталежа и ранга декуриона (бр. 12). Ови примери дају потврду да је војна служба умногоме омогућавала напредовање у цивилном сталежу, и да су се војна, односно бивша војна лица укључивала у муниципални живот области у којој су службовала и живела. Изучавање витешког реда, бројност витезова и односа броја цивилних и војних витезова, значајно је јер се моћ муниципалне аристократије једне провинције или

области и њено значење у скали Римске империје може проценити на основу бројности витешког или сенаторског сталежа (Mrozewicz 1992: 215). Бројност витешког сталежа код нас није била велика, а однос цивилних и војних витезова показује преимућство ових других. То се можда може објаснити потребама стратешког значаја, јер је слична појава уочена и у другим провинцијама Доњег Дунава, а тумачи се управо померањем стратешког значаја са Рајне на провинције Доњег Дунава (*ibid.*: 217). Процент витезова, нарочито војних у градској управи, од значаја је за анализу социјалне структуре становништва. Појава знатног броја војних витезова у цивилној управи још увек се, за сада, не може објаснити разликама у значају војног фактора у појединим провинцијама.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Alföldy, G.
1967 *Die Legionslegaten der Römischen Rheinarmeen*. Köln: Böhlau Verlag.
- Brunšmid, J.
1908-1909 Kameni spomenici Hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu. *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 10: 149–222.
1910-1911 Kameni spomenici Hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu. *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* (n. s.) 11: 277–366.
- Brunšmid, J., and Kubitschek, W.
1880 Bericht über eine Reise in die Gegend zwieschen Esegg und Mitrovica. *Archaeologische-Epigraphische Mittheilungen* 4: 114.
- Cermanović-Kuzmanović, A.
1965 Die Dekorierten Sarkophage in den römischen Prowinzen von Jugoslawien. *Archaeologia Iugoslavica* 6: 89–103.
- CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum*
- Гарашанин, Д.
1954 Археолошки споменици у Београду и околини. *Годишњак Музеја града Београда* 1: 45–99.
- Dautova Ruševljan, V.
1983 *Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*. Novi Sad: Vojvođanski muzej i Savez arheoloških društava Jugoslavije.
- Domaszewski, A. v.
1967 *Die Rangordnung des römischen Heeres*. Beihefte der Bonner Jahrbücher 14. Köln and Graz: Böhlau Verlag.
- Душанић, М.
1995 Становништво фрушкогорске области према епиграфским изворима. Стр. 3–57 у *Фрушка гора у античко доба: прилози за ствари историју и археологију*, ур. М. Стојанов и П. Петровић. Нови Сад и Београд: Матица српска и Археолошки институт.
- Mirković, M.
1971 Sirmium – Its History from the 1st Century A.D. to 582 A.D. *Sirmium* 1: 5–91.
1975 Iz istorije Polimlja u rimsko doba. Centar za balkanološka istraživanja 12. *Godišnjak* 14 (Sarajevo): 95–108.

- 1986 *Viminacium et Margum*. Inscriptions de la Mésie Supérieure II. Beograd: Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques de la Faculté de Philosophie de l'Université de Beograd.
- Mirković, M., and Dušanić, S.
1976 *Singidunum et le Nord-Ouest de la Province*. Inscriptions de la Mésie Supérieure I. Beograd: Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques de la Faculté de Philosophie de l'Université de Beograd.
- Mrozewicz, L.
1992 Soziale Mobilität der Munizipalaristokratie in den Rhein-Donau provinzen: Aufstieg in den Ritterstand (I–III JH). Pp. 215–252 in *La mobilité sociale dans le monde romain. Actes du Colloque de Strasbourg (novembre 1988)*, ed. E. Frézouls. Contributions et Travaux de l'Institut d'Histoire romaine 5. Strasbourg: Université des sciences humaines de Strasbourg.
- Petrović, P.
1975 *Палеографија римских најпјиса у Горњој Мезији*. Посебна издања 14. Београд: Археолошки институт.
1991 *Dona Militaria. Сџаринар* (н.с.) 42 (1993): 63–71.
1995 *Timacum Minus et la vallée du Timok*. Inscriptions de la Mésie Supérieure III/2. Beograd: Centre D'Études Épigraphiques et Numismatiques de la Faculté Philosophie de l' Université de Beograd.
- Pinterović, D.
1958 Novi i neobjavljeni rimski kameni spomenici s terena Murse i okolice. *Osječki zbornik* 6: 23–65.
- Симољевић, Н.
1955 Римска ара из Кајтасова. *Рад војвођанских музеја* 4: 165
- Speidel, M. P.
1976 Eagle-Bearer and Trumpeter. *Bönnner Jahrbücher* 176: 123–165.
- Šašel, A., and Šašel, J.
1963 Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt. *Situla* 5: 1–174.
1978 Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt. *Situla* 19: 5–213.
1986 Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt. *Situla* 25: 1–533.
- Васић, М.
1986 Нови римски натписи нађени у Чачку. *Зборник радова Народног музеја* (Чачак) 16: 23–35.
- Vulić, N.
1909a Antike Denkmälern aus Serbien. *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 12: 147–204.
1909b Антички споменици у Србији. *Сјоменик* 47/40: 109–191.
1931 Антички споменици наше земље. *Сјоменик* 71/55: 3–248.
1941–1948 Антички споменици наше земље. *Сјоменик* 98/77: 1–280.
- Вулић, Н., и Премерштајн, А. фон
1900 Антички споменици у Србији (I). *Сјоменик* 38/34: 15–52.
- Vulić, N., and Premerstein, A. v.
1900 Antike Denkmälern aus Serbien. *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 3: 105–178.

- Vulić, N., Ladek, F., and Premerstein, A. v.
1901 Antike Denkmälern aus Serbien. *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 4: 73–162.
- Вулић, Н., Ладек, Ф., и Премерштајн, А. фон
1903 Антички споменици у Србији. *Споменик* 39/35: 43–88.

RADMILA ZOTOVIĆ

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF MILITARY FUNCTIONS
OF *AQUILIFER*, *DECURIO COHORTIS* AND *EQUES*:
EVIDENCE FROM SERBIA

Summary

Three functions in the Roman military as archaeologically evidenced in Serbia are discussed; *aquilifer*, *decurio cohortis* and *eques*. Although these titles did not imply the same level in the military hierarchy, they all gave their bearer a certain social standing and offered possibilities of social advancement. Evidence of the bearers of these functions have been discovered in the following locations in Serbia: Beograd (*aquilifer* – 1, *eques* – 1), Kolovrat (*eques* – 1), Kostolac near Požarevac (*aquilifer* – 1, *eques* – 3), Rit near Požarevac (*eques* – 1), Požarevac (*aquilifer* – 1), Ravna near Knjaževac (*decurio cohortis* – 4, *eques* – 3), Smederevo (*eques* – 1), Raciaria (*eques* – 1), Koželj (*eques* – 1), Sremska Mitrovica (*eques* – 2), Ilok (?) (*eques* – 1), Bela Crkva (*eques* – 1), Petrovaradin (*eques* – 1), Gradina on Mt. Jelica near Čačak (*decurio cohortis* – 1), Belegiš (*decurio cohortis* – 1) and Donji Petrovci (*decurio cohortis* – 1). Particularly respected were the functions of *aquilifer* and *eques*. It seems that the first could only be borne by veterans, and had great importance in the religious life of the military units. The second not only received great respect, but also had great influence in civilian life. The function *decurio cohortis*, although signifying a low military level, guaranteed Roman citizenship to those who did not have it prior to receiving the title.

Примљено: 25. јануара 2007.

UDC 355.08:929.7:003.071=124'02](497.11)